

NI-MPI přednáška 2

Analýza II: funkce více proměnných

---

30. 9. 2022

FIT ČVUT

Parciální derivace druhého řádu

První parciální derivace (nějaké funkce $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}, D_f \subset \mathbb{R}^n$) je zobrazením z množiny všech bodů, kde parciální derivace existuje.

Pro jednoduchost předpokládejme, že tomu tak je pro všechny body z D_f (obecně je to pro nějakou podmnožinu D_f) a všechny proměnné x_i .

Taková zobrazení budou opět zobrazení typu $D_f \rightarrow \mathbb{R}$, tedy $\frac{\partial f}{\partial x_i} : D_f \rightarrow \mathbb{R}$

Můžeme je tedy opět zkusit (parciální derivace nemusí existovat) parciálně derivovat. Dostaneme parciální derivaci druhého řádu (parciálně derivujeme podle x_j parciální derivaci podle x_i) v bodě $\mathbf{b}$:

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}(\mathbf{b}) = \frac{\partial}{\partial x_j} \left(\frac{\partial f}{\partial x_i} \right) (\mathbf{b}).$$

- Pokud $i \neq j$, hovoříme také o **smíšené** (druhé) parciální derivaci.
- Pokud $i = j$, zapisuje se též zkráceně: $\frac{\partial^2 f}{\partial x_i^2}(\mathbf{b})$.
- Opět lze chápat jako zobrazení z nějaké podmnožiny D_f .

jiná značení (jako zobrazení): $\partial_{xy} f, f_{xy}$.

Definice 4.1

Mějme funkci $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}$, $D_f \subset \mathbb{R}^n$.

Existují-li všechny druhé parciální derivace funkce f v bodě $\mathbf{b}$, pak se zaznamenávají do matice takto:

$$\nabla^2 f(\mathbf{b}) = \begin{pmatrix} \frac{\partial^2 f}{\partial x_1^2}(\mathbf{b}) & \cdots & \frac{\partial^2 f}{\partial x_1 \partial x_n}(\mathbf{b}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial^2 f}{\partial x_n \partial x_1}(\mathbf{b}) & \cdots & \frac{\partial^2 f}{\partial x_n^2}(\mathbf{b}) \end{pmatrix}.$$

Matici $\nabla^2 f(\mathbf{b})$ nazýváme **Hessovou maticí funkce f v bodě $\mathbf{b}$** (též Hessián).

Lze chápat jako zobrazení z podmnožiny D_f do $\mathbb{R}^{n,n}$.

Zaměnitelnost druhých parciálních derivací

Věta 4.2

Nechť $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}$, $D_f \subset \mathbb{R}^2$ a $\mathbf{b} \in D_f$.

Pokud existuje $\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(\mathbf{b})$ a funkce $\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}$ je v $\mathbf{b}$ spojitá, potom $\frac{\partial^2 f}{\partial y \partial x}(\mathbf{b})$ existuje a platí

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(\mathbf{b}) = \frac{\partial^2 f}{\partial y \partial x}(\mathbf{b}).$$

Tedy pokud nějaká smíšená druhé parciální derivace existuje a je spojitá, pak nezávisí na pořadí parciálního derivování (vše v bodě $\mathbf{b}$).

Důsledky:

- Hessova matice je „často“ symetrická.
- Je-li nějaká n -tá parciální derivace dané funkce v daném bodě spojitá, pak záleží pouze na tom, kolikrát podle které proměnné derivujeme, nikoli na pořadí derivování.

Definice 4.3

Nechť $\mathbf{v} \in \mathbb{R}^{n,1} = \mathbb{R}^n$, $\|\mathbf{v}\| = 1$. **Druhá parciální derivace funkce f ve směru $\mathbf{v}$ v bodě $\mathbf{b} \in D_f$** takovém, že $\exists H(\mathbf{b}) \subset D_f$, je

$$\nabla_{\mathbf{v}}(\nabla_{\mathbf{v}}f)(\mathbf{b}).$$

Věta 4.4

Nechť $\mathbf{v} \in \mathbb{R}^{n,1}$, $\|\mathbf{v}\| = 1$. Mějme funkci $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}$, $D_f \subset \mathbb{R}^n$ a bod $\mathbf{b} \in D_f$. Nechť existuje okolí $H(\mathbf{b}) \subset D_f$ takové, že f má na $H(\mathbf{b})$ spojitě všechny druhé parciální derivace, potom

$$\nabla_{\mathbf{v}}(\nabla_{\mathbf{v}}f)(\mathbf{b}) = \mathbf{v}^T \cdot \nabla^2 f(\mathbf{b}) \cdot \mathbf{v}.$$

Definice 4.5 (Definitnost matic)

Mějme $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{n,n}$. Řekneme, že matice $\mathbf{A}$ je

1. **pozitivně semidefinitní**, pokud $\mathbf{x}^T \mathbf{A} \mathbf{x} \geq 0$ pro $\forall \mathbf{x} \in \mathbb{R}^{n,1}$;
2. **pozitivně definitní**, pokud $\mathbf{x}^T \mathbf{A} \mathbf{x} > 0$ pro $\forall \mathbf{x} \in \mathbb{R}^{n,1}, \mathbf{x} \neq 0$;
3. **negativně semidefinitní**, pokud $\mathbf{x}^T \mathbf{A} \mathbf{x} \leq 0$ pro $\forall \mathbf{x} \in \mathbb{R}^{n,1}$;
4. **negativně definitní**, pokud $\mathbf{x}^T \mathbf{A} \mathbf{x} < 0$ pro $\forall \mathbf{x} \in \mathbb{R}^{n,1}, \mathbf{x} \neq 0$;
5. **indefinitní**, pokud není pozitivně ani negativně semidefinitní.

Matice $\mathbf{A}$ je indefinitní právě tehdy, když $\exists \mathbf{x}, \mathbf{y} \in \mathbb{R}^n, \mathbf{x}^T \mathbf{A} \mathbf{x} > 0$ a $\mathbf{y}^T \mathbf{A} \mathbf{y} < 0$.

Věta 4.6

Bud' $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{n,n}$ **symetrická** matice. Potom platí následující:

- Matice $\mathbf{A}$ je **pozitivně semidefinitní** právě tehdy, když všechna její vlastní čísla jsou **nezáporná**.
- Matice $\mathbf{A}$ je **pozitivně definitní** právě tehdy, když všechna její vlastní čísla jsou **kladná**.
- Matice $\mathbf{A}$ je **negativně semidefinitní** právě tehdy, když všechna její vlastní čísla jsou **nekladná**.
- Matice $\mathbf{A}$ je **negativně definitní** právě tehdy, když všechna její vlastní čísla jsou **záporná**.
- Matice $\mathbf{A}$ je **indefinitní** právě tehdy, když má alespoň jedno **kladné** a alespoň jedno **záporné** vlastní číslo.

Náznak důkazu: Jelikož je matice $\mathbf{A}$ symetrická, platí $\mathbf{A} = P^{-1}DP$, kde D je reálná diagonální a sloupce reálné regulární matice P sestávají z jednotkových vlastních vektorů. Jelikož platí $P^{-1} = P^T$, tak zbytek plyne přímo z definice (semi)definitnosti a indefinitnosti.

Věta 4.7 (Sylvestrové kritérium)

Bud' $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{n,n}$ **symetrická** matice. Pro matici $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{n,n}$ definujeme matice $A_1, A_2, \dots, A_n$ takto: $A_k \in \mathbb{R}^{k,k}$ je čtvercová matice v levém horním rohu matice $\mathbf{A}$. Platí:

- Matice $\mathbf{A}$ je pozitivně definitní právě tehdy, když je determinant všech matic $A_1, A_2, \dots, A_n$ kladný.
- Matice $\mathbf{A}$ je negativně definitní právě tehdy, když je determinant matic A_k záporný pro k liché a kladný pro k sudé.

Věta 4.8

Pokud má matice $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{n,n}$ na diagonále dva prvky s různým znaménkem (jeden kladný a druhý záporný), pak je indefinitní.

Důkaz.

Mějme $(\mathbf{A})_{i,i} > 0$ a $(\mathbf{A})_{j,j} < 0$. Pak jistě platí

$$\mathbf{e}_i^T \mathbf{A} \mathbf{e}_i > 0 \quad \text{a} \quad \mathbf{e}_j^T \mathbf{A} \mathbf{e}_j < 0$$

($\mathbf{e}_i$ je i -tý vektor standardní báze $\mathbb{R}^n$) a tedy matice $\mathbf{A}$ je indefinitní (přímo z definice). □

Postačující podmínka existence extrému a sedlového bodu

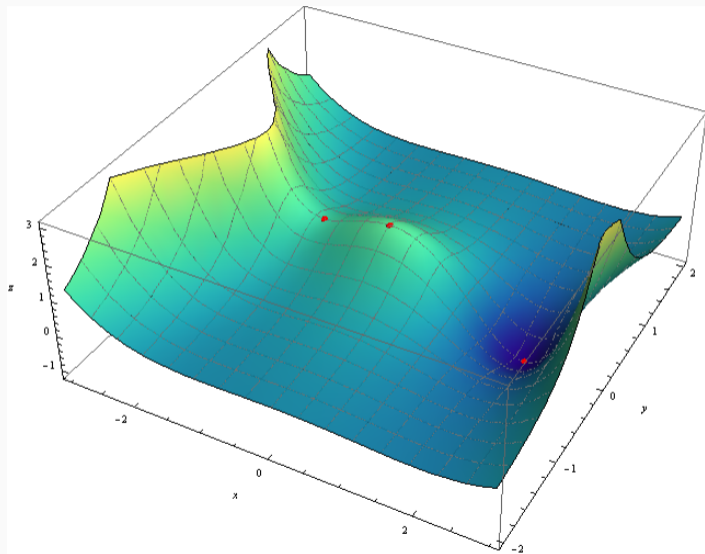
Stacionární bod, který není minimem ani maximem a na jehož nějakém okolí má funkce f spojitě všechny parciální derivace, se nazývá **sedlovým** bodem.

Věta 4.9 (Postačující podmínka existence extrému a sedlového bodu)

Nechť $\mathbf{b} \in D_f$ je stacionární bod funkce $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}$, $D_f \subset \mathbb{R}^n$. Nechť existuje okolí $H(\mathbf{b}) \subset D_f$ takové, že f má na $H(\mathbf{b})$ spojitě všechny druhé parciální derivace, potom

- *je-li $\nabla^2 f(\mathbf{b})$ pozitivně definitní, pak $\mathbf{b}$ je ostré lokální minimum;*
- *je-li $\nabla^2 f(\mathbf{b})$ negativně definitní, pak $\mathbf{b}$ je ostré lokální maximum;*
- *je-li $\nabla^2 f(\mathbf{b})$ indefinitní, pak $\mathbf{b}$ je sedlový bod.*

Minimum, maximum, sedlový bod

Věta 4.10 (Nutná podmínka existence lokálního extrému)

Nechť $\mathbf{b} \in D_f$ je stacionární bod funkce $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}$, $D_f \subset \mathbb{R}^n$. Nechť existuje okolí $H(\mathbf{b}) \subset D_f$ takové, že f má na $H(\mathbf{b})$ spojité všechny druhé parciální derivace, potom

- *je-li $\mathbf{b}$ lokální minimum, pak $\nabla^2 f(\mathbf{b})$ je pozitivně semidefinitní;*
- *je-li $\mathbf{b}$ lokální maximum, pak $\nabla^2 f(\mathbf{b})$ je negativně semidefinitní.*

Důležitá poznámka

Toto tvrzení **nelze** obrátit.

Postup analytického hledání extrémů

- 1 Najít kritické body, tj. stacionární body a body, kde alespoň jedna parciální derivace neexistuje.
- 2 Pokud jsou všechny 2. parciální derivace v okolí stacionárního bodu $\mathbf{b}$ spojité, nalézt Hessovu matici. Pokud je tato matice
  - a) pozitivně definitní, pak je bod $\mathbf{b}$ bodem ostrého lokálního minima;
  - b) negativně definitní, pak je bod $\mathbf{b}$ bodem ostrého lokálního maxima;
  - c) indefinitní, pak je bod $\mathbf{b}$ sedlovým bodem (tj. není extrémem).

V ostatních případech je třeba rozhodnout jiným způsobem (nelze pomocí Hessovy matice rozhodnout, např. protože neexistuje nebo je semidefinitní).

Definice 6.1

Funkce $f : D_f \rightarrow \mathbb{R}$, $D_f \subset \mathbb{R}^n$ je **konvexní** pokud je D_f konvexní množina a

$$\forall \mathbf{b}_1, \mathbf{b}_2 \in D_f \quad \forall t \in [0, 1] : f(t\mathbf{b}_1 + (1-t)\mathbf{b}_2) \leq tf(\mathbf{b}_1) + (1-t)f(\mathbf{b}_2).$$

Funkce f je **konkávní**, pokud $-f$ je konvexní.

Extrémy konvexní funkce

Funkce f , která má spojitě všechny druhé parciální derivace, je konvexní právě tehdy, když je její Hessova matice pozitivně semidefinitní ve všech bodech vnitřku D_f (vnitřek množiny jsou všechny její body, které v ní leží s nějakým okolím, jinak řečeno je to množina bez své hranice).

Lokální minimum konvexní funkce je globálním minimem.